

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-6-82-56>

УДК 347.471:658.14:347.472.6

Фокша Л.В., Амбражей О.А.

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

ПРАВОВИЙ ЗМІСТ ТА РЕГУЛЮВАННЯ ЕНДАВМЕНТ-ФОНДІВ У ВИЩІЙ ОСВІТІ

Анотація. В статті визначено сутність ендавменту (сталого фонду). Проаналізовано основні положення нормативно-правового регулювання функціонування ендавмент-фондів у галузі вищої освіти в Україні, які визначені у Податковому Кодексі України, Законі України «Про вищу освіту» та Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації». Проаналізовано види активів, що можуть використовуватися при формуванні та поповненні ендавменту. Визначено схему організації діяльності сталого фонду. Висвітлено особливості розміщення акумульованих коштів ендавмент-фондів вищих навчальних закладів державної та комунальної форми власності. Надано пропозиції щодо нормативного закріплення права державних і комунальних закладів фахової передвищої та вищої освіти розміщувати акумульовані за рахунок ендавменту кошти в цінні папери. Сформовано пропозиції щодо прийняття єдиного нормативного акту, що забезпечить правове регулювання ендавменту в Україні. Визначено фактори що стримують розвиток ендавменту ВНЗ в Україні.

Ключові слова: ендавмент-фонд, фонд сталого розвитку, вища освіта, вищий навчальний заклад, благодійництво, фінансування, фінансові ресурси.

Foksha Liliya, Ambrazhey Oksana

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

LEGAL CONTENT AND REGULATION OF ENDAVEMENT FUNDS IN HIGHER EDUCATION

Summary. The article defines the essence of endowment funds. The main provisions of regulatory and legal regulation of the functioning of endowment funds in the field of higher education in Ukraine, which are defined in the Tax Code of Ukraine, the Law of Ukraine "On Higher Education" and the Law of Ukraine "On Charitable Activities and Charitable Organizations" are analyzed. In the developed countries, the efficiency of endowment funds is ensured and conditioned by the availability of the necessary legislation and infrastructure, which includes companies in the field of investment management, consulting companies. An endowment is resource capital, a set of financial and other tangible assets that are transferred by philanthropists to non-profit organizations to provide an opportunity to make a profit. The types of assets that can be used in the formation and replenishment of the education fund are analyzed. The scheme of the organization of the activity of the sustainable fund is determined. The peculiarities of placement of accumulated funds of endowment funds of higher educational institutions of state and communal ownership are marked. Proposals have been made to amend the current regulations to expand the capacity of state and municipal institutions of professional higher and higher education to place the funds accumulated through the endowment in securities. It is attractive to invest in securities issued by public authorities, which will not only guarantee guaranteed additional funds of the endowment fund, but also the state and local governments to accumulate temporarily free funds. It is determined that the creation of endowments will provide an opportunity to increase the efficiency of higher education. It is proposed to make changes to the current regulations to expand the capacity of state and municipal institutions of professional higher and higher education to place the accumulated funds in securities. Sustainable development funds are not just financial instruments that depend on economic conditions; they are an important indicator of the social well-being of the population, society, and the state. Ukraine has not yet seen significant development of endowment funds, and this may be primarily due to the lack of clear legal regulation. Amendments to the current legislation on determining the content and regulation of endowment funds is an urgent issue.

Keywords: endowment fund, sustainable development fund, higher education, higher educational institution, charity, financing, financial resources.

Постановка проблеми. Державне фінансування не завжди дозволяє в повній мірі забезпечити високу ефективність процесу розвитку освіти, що обумовлює необхідність пошуку нових джерел фінансування. Альтернативним механізмом залучення додаткових коштів у сферу вищої освіти може слугувати ендавмент. Це ресурсний капітал, що формується за рахунок благодійних внесків з метою надання можливості некомерційним організаціям отримати прибутки. Ендавмент формує довгострокові джерела фінансування, слугує джерелом фінансової самостійності вищого навчального закладу та стабільності освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання функціонування ендавмент фондів досліджували фахівці як в галузі права, так і в га-

лузі економіки: Артёмова Т., Вінников О., Воробьова О., Гернего Ю., Згама А., Козарезенко Л., Кушнір М., Ловінська Л., Макух О., Новіков В., Рябков К., Сугак Т., Ткачук О., Яровенко Т. та інші.

Виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми. Більшість науковців висвітлювали сутність ендавмента та його значення для сфери освіти, тому існує потреба дослідити питання, що пов'язані з правовою регламентацією створення та функціонування ендавмент-фондів вищих навчальних закладів в Україні.

Метою дослідження є з'ясування особливостей правового регулювання ендавмент-фондів у сфері вищої освіти шляхом: визначення змісту поняття ендавмент та його правової природи; здійснення аналізу основних нормативних актів,

що регламентують створення і діяльність ендавмент-фондів у ВНЗ; визначення основних активів, що можуть використовуватися для формування і поповнення сталого фонду в сфері вищої освіти; дослідження проблем правової регламентації інвестування акумульованих у ендавмент-фондах активів та перспектив їх подальшого унормування; визначення основних факторів, що стримують розвиток ендавменту в Україні.

Виклад основного матеріалу. Система освіти в Україні знаходиться на етапі значного реформування, що обумовлено необхідністю пристосування до нових загальноосвітніх вимог і трансформаційних процесів, що відбуваються в нашій державі. Для того щоб забезпечити повноцінну діяльність системи вищої освіти, що потребує значних капіталовкладень (науково-дослідна діяльність, дослідно-конструкторські роботи, інтеграція в національне і глобальне наукове співтовариство), бюджетного коштів і коштів акумульованих як оплата за навчання стає недостатньо. Державні заклади вищої освіти є господарюючими суб'єктами і мають враховувати в своїй діяльності як принципи глобалізації, так і правила і норми конкуренції на ринку освітніх послуг [1, с. 119]. ВНЗ мають використовувати альтернативні механізми наповнення власних бюджетів. Одним з таких інструментів, що вже зарекомендував себе у світі, є формування та використання коштів ендавмент фондів, що надає можливість накопичення коштів для розвитку і розширення наукової та матеріально-технічної бази ВНЗ, додаткового фінансування діяльності та запровадження інноваційних ідей [2, с. 82].

Ендавмент (англ. endowment) або сталий фонд – цільовий фонд, призначений для використання в некомерційних цілях, що створюється на основі благодійних внесків.

У розвинутих країнах ендавмент-фонди представляють потужний інструмент фінансування інноваційних освітніх програм, наукових досліджень. Найвідомішими є цільові фонди Гарвардського, Йельського, Принстонського та Стенфордського університетів. При цьому ефективність використання даного фінансового механізму забезпечується і обумовлюється наявністю необхідного законодавства та інфраструктури, що включає в себе компанії в галузі управління інвестиціями, консалтингові компанії тощо.

В Україні діяльність ендавмент-фондів регламентується низкою нормативних актів, що фрагментарно регулюють питання створення і функціонування фондів. Поняття «сталий фонд (ендавмент) закладу вищої освіти» закріплено Законом України «Про вищу освіту» [3], і визначено як сума коштів або вартість іншого майна, призначена для інвестування або капіталізації на строк не менше 36 місяців, пасивні доходи від якої використовуються закладом вищої освіти з метою здійснення його статутної діяльності у порядку, визначеному благодійником або уповноваженою ним особою.

Більш конкретно термін «ендавмент» визначено у Податковому кодексі України (далі – ПКУ) [4], як сума коштів або цінних паперів, які вносяться благодійником у банк або небанківську фінансову установу, завдяки чому набувач благодійної допомоги отримує право на викорис-

тання процентів або дивідендів, нарахованих на суму такого ендавменту.

Погоджуючись із науковцем Згамою А., можна визначити наступні, притаманні ендавменту ознаки, що вишлюють із норм ПКУ:

1. формування основного капіталу виключно з коштів і цінних паперів, що благодійник вносить у банк або небанківську фінансову установу;
2. цільове призначення інвестиційного доходу (процентів і дивідендів, нарахованих на основний капітал) – надання цільової благодійної допомоги;
3. можливий строк надання і використання допомоги – понад 12 місяців, що не передбачено для інших видів допомоги;
4. обов'язок отримувача, який не використав кошти до закінчення такого строку, – сплатити податок на невикористану суму допомоги.
5. набувач не має права витратити або відчужувати основну суму такого ендавменту без згоди благодійника [5].

Прив'язка податкового законодавства до понять «благодійник», «набувач благодійної допомоги» при визначенні поняття «ендавмент» означає необхідність застосування норм Закону України «Про благодійництво та благодійницькі організації» [6]. Проте зазначений Закон не містить поняття «благодійна допомога» та «ендавмент».

Відносно активів, що можуть використовуватися для формування та поповнення сталого фонду в Україні, то єдиного переліку нормативно не закріплено. Закон України «Про вищу освіту» закріплює право закладів вищої освіти отримувати майно, кошти і матеріальні цінності, зокрема будинки, споруди, обладнання, транспортні засоби, від державних органів, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб, у тому числі як благодійну допомогу [3]. Проте ПКУ звужує перелік активів, що можуть надаватися як благодійна допомога для формування ендавменту і визначає, що це можуть бути кошти або цінні папери.

Зарубіжне законодавство надає благодійникам більш широкі можливості: і формувати, і поповнювати ендавмент-фонди, як правило, можна будь-якими видами майна: коштами, нерухомим майном, земельними ділянками, цінними паперами. Крім того, внесок можна здійснити у формі нематеріального активу, тобто результатом інтелектуальної діяльності. Діють, безумовно, обмеження, пов'язані з оцінкою будь-якого вкладу – як матеріального, так і нематеріального.

Тому вбачається за необхідне нормативно закріпити єдиний перелік активів, що можуть використовуватися для формування та поповнення ендавменту, та включити до цього переліку кошти, цінні папери, матеріальні цінності, нерухоме майно, земельні ділянки, результати інтелектуальної, творчої діяльності.

Схема організації діяльності фонду наступна: для формування фонду цільового капіталу благодійники надають кошти, далі фонд передає капітал у довірче управління відповідній структурі (органу, який створюється самим фондом, управлінській компанії тощо) при координації та контролі з боку відповідних органів як фонду, так і організацій, для підтримки яких він був створений. Прибуток від управління цільовим капіталом передається повністю тим організаці-

ям, для підтримки яких він був створений, а сам цільовий капітал залишається недоторканим [7].

Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [6] визначає цільове призначення процентів і дивідендів від управління благодійними ендавментами, а саме: надання благодійної допомоги бенефіціарам, визначеним благодійниками або уповноваженими ними особами; виконання благодійних програм; здійснення спільної благодійної діяльності.

Науковець Макух О. зазначає, що нормативне закріплення права вищих навчальних закладів на створення ендавмент-фондів, фактично надало право створювати позабюджетні фонди, кошти яких мають використовуватися на здійснення ВНЗ статутної діяльності [8, с. 194]. При цьому слід враховувати, що ч. 9 ст. 13 Бюджетного кодексу України містить заборону на створення позабюджетних фондів [9]. З урахуванням названої норми можна констатувати фактично неможливість реалізації приписів Закону України «Про вищу освіту» щодо функціонування сталого фонду державного і комунального вищого навчального закладу.

Проте, ч. 9 ст. 13 Бюджетного кодексу України містить і дозвільну норму щодо створення і функціонування позабюджетних фондів, а саме: право на розміщення на поточних рахунках у банках державного сектору власних надходжень державних і комунальних закладів фахової передвищої та вищої освіти, наукових установ та закладів культури, отриманих як (...) благодійні внески та гранти, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Тобто, ВНЗ державної та комунальної форми власності можуть розміщувати кошти, отримані у вигляді благодійних внесків лише у банках державного сектору. Щодо навчальних закладів приватної форми власності, то вони можуть розміщувати кошти на власний розсуд. Проте, тут необхідно враховувати положення ПКУ, що закріплює вимогу внесення акумульованих коштів у банк або небанківську фінансову установу.

Щодо зарубіжної практики розміщення активів ендавмент-фондів, то кошти спрямовуються у різні класи активів: приватні інвестиції (позабіржові вкладення – придбання частки в капіталі, паю або акцій компаній, які не котируються на фондовій біржі); хеджеві фонди, фонди абсолютної доходності (у формі хедж-фондів і роздрібних фондів), нейтральні ринкові фонди (хеджеві та взаємні) та деривативи; венчурний капітал; нерухомість поза кампусом; природні ресурси; товари і ф'ючерси на товари і навіть у так звані «токсичні активи» – прострочені кредити банків, видані ними колись на купівлю житла та інші цілі [10, с. 8].

Безумовно, інвестування коштів сталого фонду має здійснюватися з урахуванням факторів не лише доходності, але й безпечності, тобто має гарантуватися повернення інвестованих коштів. Найбільш привабливим, з цієї точки зору, є інвестування у цінні папери, емітовані публічними органами влади, що дозволить не тільки гарантовано отримати додаткові кошти ендавмент-фонду, але і державі та органам місцевого самоврядування акумулювати тимчасово вільні кошти. Тому вважаємо за необхідне запропонувати нормативне закріплення положення щодо

розширення можливостей державних і комунальних закладів фахової передвищої та вищої освіти розміщувати акумульовані кошти шляхом придбання цінних паперів.

В Україні досі не відбулося значного розвитку ендавмент-фондів, і в значній мірі це пов'язано із відсутністю чіткого правового регулювання. Загалом, в Україні нарізла потреба прийняття окремого нормативного акту, що визначить правовий статус ендавмента, конкретизує учасників правовідносин у сфері створення і функціонування ендавмента, закріпить їх права і обов'язки, визначить порядок та умови створення ендавменту, порядок розподілу прибутку тощо.

Створення ендавменту надасть вищим навчальним закладам можливість накопичувати кошти для подальшого фінансування діяльності ВНЗ, інвестувати їх у розвиток матеріально-технічної бази, застосовувати для запровадження інноваційних ідей. На шляху створення та функціонування ендавмент-фондів може виникнути багато проблем. Відсутність достатнього досвіду в управлінні такими фондами може призвести до неспішності проектів, втім, із розумним застосуванням іноземного досвіду, де подібні системи функціонують вже тривалий термін, дозволить започаткувати систему ендавмент-фондів для забезпечення фінансування вищої освіти в Україні, а належне закріплення означених положень у нормативно-правових актах сприятиме легальності та безпечності участі приватних та/або юридичних осіб у наданні благодійної допомоги такої форми [11, с. 155].

Значною проблемою, що стримує розвиток ендавменту ВНЗ є низький рівень інформаційної обізнаності населення щодо створення і функціонування фондів, сумнівні потенційних благодійників щодо ефективного розміщення цільового капіталу, відсутність стимулів для благодійників ендавменту. Тобто, весь розвиток інституту ендавменту багато в чому залежить від факторів розвитку суспільства: рівня добробуту населення, ступеня довіри до ініційованих державними установами програм, орієнтація суспільства на благодійництво тощо. Важливо зрозуміти, що фонди сталого розвитку є не просто фінансовими інструментами, що залежать виключно від економічних умов та правового регулювання, це важливий індикатор соціального самопочуття населення, суспільства, держави.

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження теоретичних основ та нормативно-правового регулювання створення та діяльності ендавмент-фондів вищих навчальних закладів в Україні дало змогу констатувати, що чинне українське законодавство фрагментарно регулює функціонування ендавмент-фондів, що значною мірою стримує їх поширення та розвиток. У порівнянні з українським, законодавство розвинутих країн надає більше можливостей меценатам у формуванні та поповненні ендавмент-фондів. Зокрема, передбачена можливість здійснення внесків не лише коштами, а й нерухомим майном, цінними паперами, нематеріальними активами. Також діють більш широкі можливості розміщення активів з метою отримання прибутку. Вважаємо доцільним запозичення такого досвіду для України, та закріплення його у нормативно-правових актах.

Загалом в Україні назріла потреба прийняття окремого спеціалізованого законодавчого акту із визначенням правового статусу ендавмент-фонду, переліком учасників правовідносин у сфері створення і функціонування ендавмента, за-

кріпленням їх прав і обов'язків, визначенням порядку та умов створення й подальшого використання цільового фонду. Це дозволить ВНЗ на законних підставах залучати такі необхідні для їх діяльності додаткові фінансові ресурси.

Список літератури:

1. Ловінська Л.Г., Левицька С.О., Осадча О.О. Ендаумент в діяльності вітчизняних закладів вищої освіти: практика застосування та обліку. *Наукове видання Державного університету "Житомирська політехніка"*. 2019. № 3(89) С. 119–128.
2. Фокша Л.В., Амбражей О.А. Державно-приватне партнерство в сфері вищої освіти: можливості та альтернативи. *Стратегічні напрямки розвитку науки: фактори впливу та взаємодії* : матеріали міжнародної наукової конференції (Суми, 22 травня 2020 р.). Суми, 2020. С. 80–83.
3. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-183> (дата звернення: 10.05.2020).
4. Податковий кодекс України : Кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI / Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 15.05.2020).
5. Згама А.А. Ендаумент в Україні : правовий аспект. *Наукові записки міжнародного гуманітарного університету*. 2016. № 1. С. 34–36.
6. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05.07.2012 № 5073-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17> (дата звернення: 10.05.2020).
7. Дмитришин М.В. Ендаумент вищого навчального закладу. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2015. № 11(1). С. 64–73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2015_11%281%29__12 (дата звернення: 01.06.2020).
8. Макух О.В. Динаміка фінансових правовідносин: методологічний аспект : дис. ... докт. юр. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2017. 411 с.
9. Бюджетний кодекс України : Кодекс від 08.07.2010 № 2456-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 10.05.2020).
10. Шевченко Л.С. Ендаумент-фонди в інвестиційній стратегії зарубіжних університетів. *Україна: аспекти праці*. 2015. № 1. С. 8–16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uap_2015_1_4 (дата звернення: 02.06.2020).
11. Амбражей О.А. Формування економічного механізму взаємодії ринків праці й освітніх послуг в Україні : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.01. Дніпро, 2016. 199 с.

References:

1. Lovinska, L.G., Levytska, S.O., & Osadcha, O.O. (2019). Endaument v diialnosti vitchyznianskykh zakladiv vyshchoi osvity: praktyka zastosuvannia ta obliku [Endowment in the activities of domestic higher education institutions: the practice of application and accounting]. *Naukove vydannia Derzhavnoho universytetu "Zhytomyr'ska politekhnika"*, no. 3(89), pp. 119–128.
2. Foksha, L.V., & Ambrazhei, O.A. (2020). Derzhavno-pryvatne partnerstvo v sferi vyshchoi osvity: mozhlyvosti ta alternatyvy [Public-private partnership in higher education: opportunities and alternatives]. *Stratehichni napriamky rozvytku nauky: faktory vplyvu ta vzaiedodii: materialy mizhnarodnoi naukovoї konferentsii* (Sumy, May 22, 2020), pp. 80–83.
3. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy [On higher education: Law of Ukraine] (2014). Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-183> (accessed 10.05.2020).
4. Podatkovyy kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine] (2010). Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (accessed 15.05.2020).
5. Zgama, A. (2016). Endavment v Ukraini: pravovij aspekt [Endowment in Ukraine: legal aspect]. *Naukovi zapiski mizhnarodnogo humanitarnogo universitetu*, no. 1, pp. 34–36.
6. Pro blahodiynu diyal'nist' ta blahodiyini orhanizatsiyi: Zakon Ukrainy [On charitable activities and charitable organizations: Law of Ukraine] (2012). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17> (accessed 10.05.2020).
7. Dmitrishin, M.V. (2015). Endavment vishhogo navchalnogo zakladu [Endowment of a higher educational institution]. *Aktualni problemi rozvitku ekonomiki regionu*, no. 11, pp. 64–73. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2015_11%281%29__12 (accessed 01.06.2020).
8. Makukh, O.V. (2017). *Dynamika finansovykh pravovidnosyn: metodolohichni aspekt* [Dynamics of financial relations: methodological aspect]. (Doctor of sciences thesis, Zaporiz. nats. un-t., Zaporizhzhia).
9. Budget Code of Ukraine (Byudzhetsyuy kodeks Ukrainy) (2010). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (accessed 10.05.2020).
10. Shevchenko, L.S. (2015). Endavment-fondy v investytsiinii stratehii zarubizhnykh universytetiv [Endowment funds in the investment strategy of foreign universities]. *Ukraina: aspekty pratsi*, no. 1, pp. 8–16. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uap_2015_1_4 (accessed 02.06.2020).
11. Ambrazhei, O.A. (2016). *Formuvannia ekonomichnoho mekhanizmu vzaiedodii rynkiv pratsi y osvitykh posluh v Ukraini* [Forming of economic mechanism of labour market and education service interaction in Ukraine] (PhD Thesis), Natsionalnyi hirnychiy universytet, Dnipro.